

Intervju: BORAN BERČIĆ

Profesor na Odsjeku za filozofiju Filozofskog fakulteta u Rijeci i Predsjednik Hrvatskog društva za analitičku filozofiju

Intervju je dan 14.5.2019. a vodio ga je Karlo Mikić, student filozofije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Intervju će biti objavljen u časopisu studenata filozofije Filozofskog fakulteta u Zagrebu NOUS (Nova udruga studenata filozofije).

- Možete li za početak reći nešto o svojim interesima u filozofiji i polju rada kojime se bavite.

- Po pitanjima koje ste mi uputili vidim da me percipirate kao nekoga tko se bavi filozofijom znanosti i logičkim pozitivizmom. To je točno. To su teme na kojima sam radio i objavio radove. No pored toga radio sam i na meta-etici, ontologiji i nekim drugim temama. 1998. počeo sam predavati *Uvod u filozofiju*. Priroda tog predmeta omogućila mi je da se sustavno bavim nizom različitih filozofskih tema. Izazov *propedeutike* pobudio je kod mene veliki entuzijizam koji je 2012. doveo do objavljivanja dvotomnog djela *Filozofija*. To je prilično sustavno i obuhvatno djelo u kojem je obrađen niz filozofskih disciplina: etika, epistemologija, filozofija uma, filozofija religije, itd. Posebno su detaljno obrađene teme kao što su sloboda volje, skepticizam, konzekvencijalizam i deontologija, redukcionizam i antiredukcionizam u pogledu uma, smisao života, smrt, priroda filozofije. Nakon 2012. pretežno radim na temama iz suvremene metafizike.

- Smatrate li da je filozofija znanosti neophodna ili barem korisna praktičnim znanstvenicima? Kako biste komentirali izjave R. Feynmana o tome da su filozofi znanosti korisni znanstvenicima koliko i ornitolozi pticama, ili mišljenje S. Hawkinga da je filozofija mrtva? Na što mislite da se takvi stavovi odnose?

- B.B. King navodno nije znao note a svirao je gitaru kao rijetko tko. Vrhunski pripovjedač usmene književnosti može biti nepismen. Da bi odgajateljica u vrtiću bila dobra odgajateljica dovoljno je da voli djecu, ne mora znati razvojnu psihologiju. Dobar zidar ne mora znati ništa o kemijskim reakcijama cementa. Načelno, možete biti dobri u nekoj aktivnosti a da ne znate ništa o teorijskim osnovama te aktivnosti. No ipak nam se čini da je *bolje* da znate teorijske osnove aktivnosti kojom se bavite nego da ih ne znate. Znanje o teorijskim osnovama aktivnosti kojom se bavite dobro je po sebi, a pored toga uvijek je potencijalno korisno. Dakle, uvijek ima intrinzičnu vrijednost a može imati i instrumentalnu. Na koncu, s kojom biste se osobom htjeli družiti, s onom koja reflektira o onome što radi ili s onom koja to ne čini? U poglavlju *Što je filozofija?* ponudio sam definiciju filozofije prema

kojoj filozofija jest *refleksija o načinu na koji opravdavamo svoja vjerovanja i djelovanja*. Zbog toga sam tvrdio da bi studij svakog predmeta trebao sadržavati kolegij iz filozofije tog predmeta.

- Smatrate li da su specijalne znanosti potrebne dobroj filozofiji?

- Neke filozofske rasprave mogu se odvijati neovisno o rezultatima znanosti. Ali ako je neko znanstveno otkriće relevantno za neku filozofsku raspravu onda je relevantno i mora ga se uzeti u obzir. Ako Libetova mjerenja pokazuju da svjesna odluka kasni pola sekunde za odgovarajućim neurološkim procesom onda filozof uma ili netko tko radi na slobodi volje to mora uzeti u obzir. Ako Einsteinova teorija pokazuje da ne postoji apsolutno *sada* onda netko tko radi na filozofiji vremena to mora uzeti u obzir.

- Može li filozof znanosti proučavati svoj predmet izvana, tj. ujedno ne biti iniciran u detalje polja kojim se bavi?

- A gledajte, jasno je da mora znati *nešto* o temi kojom se bavi. Dobro je ako ima prethodno sistematsko obrazovanje iz znanosti kojom se bavi. Stipe Kutleša diplomirao je fiziku prije nego što je upisao filozofiju, Majda Trobok diplomirala je matematiku, Predrag Šustar diplomirao je molekularnu biologiju, itd. No ako i nema prethodno sistematsko obrazovanje iz dane znanosti, filozof znanosti uvijek može naučiti dijelove koji su relevantni za dane filozofske rasprave. Neven Sesardić učio je fiziku kada je radio na filozofiji prostora i vremena, njemu je drugi predmet na studiju bio grčki. Zdenka Brzović doktorirala je na prirodnim vrstama, a drugi predmet bila joj je povijest umjetnosti. Naprosto je naučila relevantne podatke o razmnožavanju virusa, bakterija, itd. Kada sam radio na raspravi između realizma i instrumentalizma u filozofiji znanosti, naučio sam najpoznatije epizode iz povijesti znanosti.

Doduše, u neke rasprave može se ući prilično duboko i s vrlo ograničenim znanjem područja. Ne trebamo imati posebna matematička znanja da bismo raspravljali o tome je li $5+7=12$ sintetički ili analitički sud i da li ga znamo *a priori* ili *a posteriori*. Osnovna ideja platonizma najbolje je izložena u *Menonu* i nije potrebno nikakvo posebno predznanje da bi se shvatila. Isto tako, nije potrebno nikakvo posebno matematičko predznanje da bi se razumio Benacerrafov argument iz kauzalne inertnosti apstraktnih predmeta (te da stoga pod pretpostavkom platonizma matematičko znanje ne bi bilo moguće). Pri tome se nadamo da ono što vrijedi za ove jednostavne uvide vrijedi i za kompletnu matematiku. Ova pretpostavka ne mora biti točna, ali je razumna. Jasno, ako se netko želi ozbiljno baviti filozofijom matematike onda mora znati matematiku barem u nekoj mjeri.

Inače, u akademskom svijetu *interdisciplinarnost* je vrlo poželjna riječ i ljudi je rado koriste. No da bi se doista radilo nešto interdisciplinarno ljudi iz različitih struka moraju *učiti* druge struke. Inače nije moguć interdisciplinarni rad. Prije nekoliko godina radio sam na percepciji s kolegama s

Psihologije. Iako je stvar izgledala jednostavna vrlo brzo počeli smo razmjenjivati udžbenike i jedni drugima preporučati relevantna poglavlja. Ponekad su rasprave u filozofiji znanosti vrlo specijalizirane tako da rasprava iz filozofije fizike postaje teorijska fizika, rasprava iz filozofije biologije prelazi u teorijsku biologija, itd. U takvim slučajevima potrebno je dobro i detaljno poznavanje odgovarajuće znanosti. Općenito govoreći, smatram da je važno je da filozof znanosti bude filozof, da ima osjećaja za filozofske probleme i da barem u nekoj mjeri poznaje filozofiju. Nije dovoljno da bude dobar u znanosti kojom se bavi.

- Kroz povijest filozofije, dobiva se dojam da je ona uvijek težila biti nositeljica i sukus različitih znanosti, koje su se shvaćale kao njezini dijelovi sve dok se nisu osamostalile. Ima li danas išta što je još uvijek samo u domeni filozofije? Postoji li čista filozofija? Ili je filozofija samo arhaičan izraz za apstraktno razmišljanje o određenim načelima na osnovu sve bogatijih podataka? Je li filozofija nešto što se odvija na istoj liniji sa znanostima ili je ona nešto drugačije?

- Čak i kad bi neka hipotetička idealna znanost dala odgovore na *sva* empirijska pitanja, i dalje bi ostala otvorena mnoga filozofska pitanja. Kada bismo sutra u novinama pročitali da su znanstvenici konkluzivno utvrdili da je determinizam istinit, i dalje bi ostala otvorena rasprava između kompatibilista i inkompatibilista. Iako je jasno da nakon smrti nema ničega, rasprava između epikurejaca i deprivacionista žestća je nego ikada. Iako se slažu oko svih relevantnih činjenica, konzekvencijalisti i deontolozi ne slažu se oko toga što treba učiniti. Dakle, napredak znanosti ne može automatski riješiti sve filozofske probleme.

Ipak, razvoj znanosti može riješiti neke filozofske probleme i osporiti neke filozofske teze. Kant je smatrao da je euklidska geometrija nužno istinita. No daljnji razvoj geometrije prvo je pokazao da nije *nužno* istinita a onda je pokazao da *de facto* nije istinita. Najjači udarac argumentu iz dizajna nanio je Darwin svojom teorijom evolucije: naprosto je ponudio bolje objašnjenje empirijskog fenomena. Sada dolazimo do generalne poante: *ako rezultati znanosti mogu opovrgnuti ili potvrditi neku filozofsku tezu onda znanost i filozofija imaju isti logički status*. Dakle, one ne pripadaju različitim i odvojenim domenama, već jednoj te istoj. Kada bi filozofija bila isključivo pojmovna analiza a znanost isključivo spoznaja činjenica, onda nikakva znanstvena spoznaja ne bi mogla biti relevantna za filozofsku raspravu, u smislu u kojem nikakva spoznaja o ujaku ne može biti relevantna za pojmovnu istinu da je ujak brat od majke. No, kao što vidimo, znanstvena spoznaja može biti relevantna za filozofsku raspravu. Povijesno gledajući, to i ne čudi. Sjetimo se samo da su Newton i Bošković područje kojim su se bavili nazivali *Philosophia Naturalis*, da su Descartes i Leibniz dali trajne doprinose u matematici, itd.

- Smatrate li da „tradicionalna“ filozofska, takozvana velika pitanja još uvijek vrijedi rješavati?

- Evo dat ću, ako hoćete, dadaistički odgovor: Da! Da! Da! i Da! Uvijek je vrijedilo i uvijek će vrijediti! To je ono što filozofija jest i tko se želi baviti filozofijom ne može ih izbjeći.

- Koja su od „vrućih“ pitanja dvadesetostoljetne filozofije znanosti još uvijek aktualna? Postoje li neka pitanja koja se prije nisu uzimala u obzir, a da danas zauzimaju ključne perspektive filozofije znanosti?

- Pa, u nekom općenitom smislu sva su aktualna. Jasno, neka više nisu u žiži interesa. Rasprava između realizma i instrumentalizma 80-ih je bila jedna od najžešćih rasprava. Danas se njome bavi znatno manji broj autora. Osnovna karakteristika filozofije znanosti s početka 21. stoljeća jest etabliranje novih disciplina kao što su filozofija matematike, filozofija biologije, itd. Problemi koji su 80-ih bili *mainstream* u filozofiji znanosti (napredak znanosti, racionalnost znanosti, znanost i vrijednosti, itd.) danas tvore takozvani *general philosophy of science*. Povećanje produkcije nužno dovodi do podjele rada, kako u filozofiji znanosti tako i u ostalim disciplinama. Prije 50 godina filozofija uma i filozofija religije bile su poglavlja u udžbenicima metafizike. Danas su samostalne filozofske discipline.

- Na koji način je i je li filozofija znanosti odvojiva od teorije spoznaje?

- Odvojiva je naprosto zbog podjele rada i raznovrsnosti rasprava. No smatram da u krajnjoj osnovi nije odvojiva. Vjerovanje je opravdano kada je zasnovano na dobroj evidenciji. Pri tome je u principu irelevantno je li epistemički subjekt individualan ili kolektivan i da li spoznaja traje 5 sekundi ili 2500 godina.

- Je li današnja „znanstvena slika svijeta“ išta popustljivija po pitanju nekih apstraktnih ili nematerijalnih entiteta nego je to bila znanstvena slika svijeta bečkog kruga?

- Općenito govoreći, nije. Čudni entiteti su čudni entiteti i nisu prihvatljivi u ontologiji. Kažem, ovo je općeniti odgovor. Za precizniji odgovor trebalo bi vidjeti od autora do autora. Upravo je Carnap uveo *princip tolerancije* u ontologiji: autorima treba dozvoliti da uvede entitete koje žele, a njihovo uvođenje opravdano je uspjehom teorije. John Mackie je izložio *argument from queerness* kojim želi pokazati da moralna svojstva nisu *part of the furniture of the world*. On zastupa *error theory* u pogledu moralnih svojstava. Hartry Field primjenjuje Mackievu *error theory* na entitete matematike. Paul Benacerraf nastoji pokazati da apstraktni entiteti ne bi bili ni od kakve koristi čak i kada bi postojali. Gilbert Harman nastoji pokazati da moralna svojstva ne prolaze test *zaključka na najbolje objašnjenje*. No ima i suprotnih tendencija. David Lewis je smatrao da su mogući svjetovi jednako realni kao i aktualni svijet. Eternalisti smatraju da su prošlost, sadašnjost i budućnost jednako realne. Thomas Nagel smatra da fizikalizam ne može zahvatiti ono što je esencijalno za mentalna stanja. Priličan broj autora u filozofiji matematike ima platonističke intuicije. Takashi

Yagisawa smatra da postoje nemogući svjetovi. Terence Parsons smatra da postoje predmeti koji ne postoje. Ima svega. No ako govorimo na nekom vrlo općenitom nivou rekao bih da je znanstvena slika svijeta jednako nepopustljiva kao i prije 100 godina. James Ladyman i Don Ross nedavno su objavili knjigu iz metafizike pod naslovom *Every Thing Must Go*. Mislim da je već po samom naslovu jasno kakvu su njihovi stavovi.

- Koliko je utjecaja vizija logičkog pozitivizma ostavila na naredne filozofe znanosti ali možda i same znanstvenike?

- Logički pozitivizam svakako je izvršio ogroman utjecaj na filozofiju općenito a posebno na filozofiju znanosti. Još 80-ih na gledišta logičkih pozitivista referiralo se izrazom *received view*. Poglavlja o znanstvenom objašnjenju i dalje započinju Hempelovom idejom da dobro znanstveno objašnjenje treba biti deduktivni argument. Iako se od te ideje odustalo, ona je i dalje referentna točka. Poglavlja o *strijeli vremena* i *principu zajedničkog uzroka* i dalje započinju Reichenbachovim stavovima. Pričao mi je Karel Lambert (koji je svoj radni vijek započeo kao psiholog a tek je kasnije prešao na logiku i filozofiju) da mu je uredništvo jednog časopisa iz psihologije vratilo rad na doradu. Od njega su tražili da pojmove koje koristi u radu definira u skladu s uputama koje je dao Carnap u članku "The methodological character of theoretical concepts." Dakle, toliki je bio utjecaj logičkog pozitivizma, barem u SAD-u. Carnap, Reichenbach i Feigl predavali su u SAD i kao nastavnici i mentori formirali su generacije kasnije poznatih i utjecajnih filozofa. Feigl je osnovao poznati *Minnesota Center for Philosophy of Science*. Kuhn je svoju *Strukturu znanstvenih revolucija* objavio u *The International Encyclopedia of Unified Science* koju su uređivali logički pozitivisti.

- Imamo li danas boljih i potpunijih, utemeljenijih analiza kauzalnosti koje idu dalje od Humeove „konjunkcijske“ teorije?

- Imamo. Kako ne. Čest je stav da regularnost nije dovoljna za kauzalnost: time što smo rekli da se B uvijek događa nakon A, još uvijek nismo rekli da se B događa *zbog* A. Ideja je da regularnost ne može zahvatiti ono *zbog* koje bi zadovoljavajuća analiza kauzalnosti morala zahvatiti. *Kauzalni esencijalizam* je gledište da stvari esencijalno imaju uzročne moći koje imaju. Argument je da stvari imaju uzročne moći koje imaju zato što imaju svojstva koja imaju, a svojstva koja imaju čine ih stvarima koje jesu. Dakle, kada bi stvari imale druge uzročne moći ne bi bile stvari koje jesu. Kada željezo ne bi provodilo struju ne bi bilo željezo, kada se plastika ne bi otapala na visokoj temperaturi ne bi bila plastika, itd. Prema ovom gledištu stvari *moraju* imati uzročne moći koje imaju, dok prema teoriji regularnosti stvari *mogou* imati i drugačije uzročne moći. Za kauzalne esencijaliste to da stvar ima uzročne moći koje ima stvar je metafizičke nužnosti. Ideju je počeo razvijati Sydney Shoemaker u svojim radovima iz 80-ih.

- Mislite li da su Quineove „dvije dogme“ bile opravdan i konkluzivan napad na centralne postavke logičkih pozitivista, onu o razlici analitičkih i sintetičkih stavova i onu o protokolarnim rečenicama?

- Mislim da nisu. Prvo, stavovi koje je Quine iznio u Dvije dogme zapravo su stavovi takozvanog lijevog krila logičkog pozitivizma. Carnap i Neurath o tome su raspravljali još prije Drugog svjetskog rata, u prvim brojevima časopisa *Erkenntnis*: (1) logičke istine su konvencije koje se po potrebi mogu mijenjati a (2) protokol rečenice nisu nedodirljive nego u principu i one podliježu reviziji. Drugo, neke istine su očito pojmovne. To da je ujak brat od majke, to nije istinito na osnovi činjenica nego na osnovi značenja pojmova. Inače, Quineovi stavovi bili su vrlo utjecajni, još 80-ih i 90-ih na filozofskom simpoziju nije se smjelo reći da je neka istina pojmovna. Odmah bi netko skočio i pozivao se na Quinea. Danas to više nije slučaj. Mislim da Quineov članak nije postigao svoju popularnost zbog snage argumenata nego zbog zasićenosti pozitivističkom paradigmatom.

- Od 60-ih naovamo buknuła je revitalizacija tradicionalnih filozofskih disciplina u ruhu analitičke metode (široko shvaćeno kao konceptualne analize). Mislite li da se tu radi o progresu u filozofiji ili nazadovanju s obzirom na pozicije do tada utjecajnog pozitivizma i filozofije običnog jezika koji su prezirali metafiziku i ostale srodne discipline?

- Definitivno se radi o progresu.

U pitanju ste naveli da su pozitivizam i filozofija običnog jezika prezirali metafiziku. Na deklarativnom nivou to je točno, no tu treba biti oprezan. John Searle je dokazivao da iz toga što je Smith posudio Jonesu \$5 slijedi da Jones treba Smithu vratiti \$5. To je argumentacija koja je tipična za filozofiju običnog jezika. No tom argumentacijom nastoji se pokazati koji je ontološki status vrijednosti. Nastoji se pokazati da *treba* slijedi iz *jest*, to jest, da vrijednosti nisu ništa drugo do li vrsta činjenica. Dakle, brani se meta-etički naturalizam, supstantivna teorija o prirodi vrijednosti, a to je itekako metafizička teorija.

- Kakav stav sami zastupate po pitanju realizma-antirealizma (instrumentalizma) ili pragmatizma po pitanju znanstvenih koncepata i teorija? I zašto?

- Ja sam realist u pogledu znanstvenih teorija. Smatram da je istina cilj znanstvene spoznaje a ne empirijska adekvatnost ili čuvanje pojava. Smatram da je uspješnost znanstvenih teorija dobar indikator njihove istinitosti te da je zbog toga opravdano smatrati da su suvremene znanstvene teorije uglavnom istinite i da termini tih teorija uglavnom referiraju na odgovarajuće entitete. Više o tome može se naći u mojoj knjizi *Znanost i istina* iz 1995. Spomenuli ste pragmatizam. Imam dosta simpatija za pragmatističke uvide: da je sva teorija u krajnjoj liniji u funkciji prakse, čak i to da iskazi o prošlosti zapravo predstavljaju upute za djelovanje u budućnosti, da vjerovanje treba shvatiti kao

spremnost na klađenje, itd. Ipak, ne bih prihvatio neke od centralnih teza pragmatizma. Na primjer, da istinitost i nije ništa drugo nego uspješnost. To je pogrešno. Uspješnost je dobar indikator istinitosti, ali nije isto što i istinitost.

- Koliko je filozofija znanosti ali i sama znanost odvojiva od metafizike? Često čujemo da je metafizička podloga prisutna u svakoj pa i potpuno anti-metafizički orijentiranoj teoriji. Radi li se tu međutim o ekvivokaciji s obzirom na taj pojam metafizike kao neke apriorne, prve filozofije i metafizike kao neke općenite pozicije ili gledišta?

- Mislim da nije odvojiva. Kada se govori o metafizičkim pretpostavkama znanosti prvenstveno se misli na vrlo općenita vjerovanja o tome kakav svijet mora biti. Na primjer, da jedna te ista stvar ne može istovremeno biti na dva različita mjesta, da svaki događaj mora imati svoj uzrok, itd. Nekidan sam prisustvovao raspravi između dvojice fizičara. Jedan je tvrdio da nije primjereno pitati kolika je dimenzija elektrona, da je elektron čestica bez dimenzije. Drugi je tvrdio da budući da je elektron čestica mora biti primjereno pitati koja je njegova dimenzija. Usprkos tome što eksperimentalna evidencija možda ukazuje na suprotno, nije jasno kako bi nešto moglo biti čestica a nemati dimenziju. Moglo bi se čak tvrditi da je *a priori* istina razuma da ako je nešto čestica da mora imati dimenziju. Ovo je odličan primjer metafizičke rasprave u osnovi suvremenih znanosti. Jedan od zadataka filozofije znanosti upravo je eksplicacija metafizičkih pretpostavki u znanstvenim teorijama.

Ekvivokacija je naravno uvijek moguća. Jedno je tvrditi da znanstvena teorija sadrži implicitne metafizičke pretpostavke, a drugo je tvrditi da je nemoguće ozbiljno se baviti fizikom bez dobrog poznavanja Aristotelove *Metafizike*. Prva teza je razumna i zanimljiva, druga je očito pogrešna.

Da, često se čuje argument da filozofska teorija koja nastoji eliminirati metafiziku i sama predstavlja oblik metafizike. Ideja bi valjda bila da i poricanje X-a predstavlja stav o X-u. No to je u osnovi sofizam, igra riječima. Pozitivistička eliminacija metafizike bila je motivirana semantičkim uvidima. Humeova eliminacija bila je motivirana epistemološkim uvidima. To da postoji jezik koji ima takva i takva svojstva ili to da postoji ljudski um koji ima takve i takve spoznajne sposobnosti, to baš i nisu neke metafizičke pretpostavke. To da postoji jezik kojim govorimo i um kojim spoznajemo, to je nešto u što tako i onako svi vjerujemo. Ideja je bila da, oslanjajući se na nešto čvrsto i neproblematično, uklonimo nešto sumnjivo i problematično. Ove teorije očito imaju implikacije po metafiziku, ali to ne znači da počivaju na nekim specifično metafizičkim pretpostavkama.

- Koliko je pak znanost odvojiva od vrijednosti? Može li se racionalna osnova za podupiranje neke teze u potpunosti izolirati od aficiranosti ili averzije spram određenog načina mišljenja?

- Izgleda da znanost nije odvojiva od vrijednosti. Moguće su situacije u kojima, na primjer, jedan znanstvenik bira *precizniju* teoriju a drugi *općenitiju*. Budući da su preciznost i općenitost

vrijednosti, to pokazuje da odabir teorija ovisi i o vrijednostima a ne samo o činjenicama. Time *Wertfreiheit* Maxa Webera ide preko palube. To je još argument Pierra Duhema, da će mlađi znanstvenik radije prihvatiti radikalnu teoriju, a stariji konzervativnu.

Ovdje je možda potrebna napomena. To da znanost nije odvojiva od vrijednosti to ne znači da se prožimaju nekakve dvije naizgled nesvodive domene, nekakva dva svijeta. Vrijednosti o kojima ovdje govorimo nisu nekave *sui generis* vrijednosti koje bi bile nešto različito od prirodnih činjenica. Vrijednosti o kojima ovdje govorimo su *instrumentalne vrijednosti*, to su ako-onda vrijednosti ili sredstvo-cilj vrijednosti. One su vrijednosti tako i zato što dovode do željenog cilja - točne spoznaje stvarnosti. A instrumentalne vrijednosti naprosto su vrsta činjenica. Odnos sredstva i cilja u potpunosti je u činjeničnoj domeni. Dakle, ovdje ne raspravljamo o vrijednostima koje bi eventualno bile različite od činjenica ili iskakale iz reda prirode.

- Može li se konzistentna verzija logičkog empirizma braniti i danas, iako u oslabljenijoj verziji s obzirom na Quineove i Sellarsove kritike nemogućnosti derivacije teorije iz empirijskih elemenata kod Carnapa i Wittgensteinove kritike semantičkog kriterija smislenosti izraza i tvrdnji?

- Pa, osnovna ideja prisutna je i danas, i uvijek će biti. Na primjer, Brian Skyrms kreće od toga da sve propozicije imaju apriornu vjerojatnost 0,5. Ako bilo kakva stvarna ili moguća evidencija uvećava ili umanjuje tu vjerojatnost propozicija je empirijska. Ako nikakva stvarna ili moguća evidencija ne utječe na apriornu vjerojatnost propozicije ona je metafizička. Skyrms ne smatra da su metafizičke propozicije semantički besmislene zato što su neprovjerjive (kao što su smatrali stari verifikacionisti) ali odbija o njima raspravljati. Primjer je "Sve što se događa događa se voljom bogova." Općenito govoreći, iako je verifikacionistička teorija značenja odbačena, osnovna ideja i dalje ima svoju snagu: ako netko ne zna što bi u svijetu bilo drugačije kada bi rečenica bila istinita onda je pitanje da li razumije što rečenica znači. Dalje, Mark Balaguer smatra da je pitanje slobode volje zapravo empirijsko pitanje o tome postoje li zakoni ljudskog ponašanja. Isto je smatrao i Moritz Schlick prije skoro 100 godina. Balaguer ovih dana objavljuje knjigu *Sophistry and Illusion*. Stavovi koje zastupa u toj knjizi vrlo su slični stavovima logičkih empirista. Ako govorimo o aktualnosti pozitivističkih stavova svakako treba spomenuti Carnapov članak "Empiricism, Semantics, and Ontology" negdje iz 1950. Taj rad ishodište je suvremene rasprave o metametafizici. Centralno pitanje jest jesu li problemi o kojima raspravlja metafizika uopće legitimni problemi.

E sad, ako pod "konzistentnom verzijom logičkog empirizma" mislite na takozvani konstrukcijski sistem u kojem postoje jasne logičke veze između neposredne danosti i svog ostalog znanja, mislim da to danas neće nitko zastupati. No osnovna ideja uvijek će biti aktualna, a to je ideja da znanje predstavlja *strukturiranu cjelinu*. A ako znanje predstavlja strukturiranu cjelinu onda treba reći o kakvoj se strukturi radi i pokazati kakva je priroda veze među elementima. Upravo je to ono što i

danas rade fundacionalisti i koherentisti. Dakle, osnovni motiv kojeg je imao Carnap kada je pisao *Aufbau* isti je kao i motiv kojeg imaju i svi epistemolozi. Zato će *Aufbau* uvijek biti zanimljiv svakom epistemologu. Na koncu, David Chalmers nedavno je objavio knjigu o *Aufbau*.

- Kako gledate na projekt P. Feyerabenda i kasnijih postmodernističkih autora u vezi kritike posebnog statusa i metodologije suvremenih znanosti? Vezano, što mislite o sociologiji znanosti i valjanosti njenih opažanja o znanstvenicima kao stvarnim pojedincima i članovima različitih interesnih grupacija?

- Feyerabend je zanimljiv autor. On lijepo piše, jasno je što želi reći, svoje teze ilustrira primjerima iz povijesti znanosti, itd. No njegova je prava vrijednost prvenstveno negativna, kao što je i vrijednost skeptika u epistemologiji ili amoralista u etici. Feyerabend predstavlja izazov na kojega treba odgovoriti, treba pokazati da znanost jest racionalan pothvat. Feyerabend i Kuhn dobili su odgovore u radovima kao što je *The Rationality of Science* Williama Newton-Smitha ili *Progress and Its Problems* Larrya Laudana. Inače, Feyerabendov osnovni motiv je jasan: od Francisa Bacona na ovamo ljudi govore o *znanstvenoj metodi*, kao da postoji neki algoritam koji će vas po automatizmu dovesti do željenih rezultata. Feyerabend želi pokazati da tako nešto ne postoji. Jasno, to ne znači da *anything goes* i da se smjena teorija u povijesti znanosti odvijala iracionalno. Radovi kasnijih povjesničara znanosti pokazuju da Feyerabendov prikaz Galilea nije bio korektan.

Sociologijom znanosti (strogi program u sociologiji znanosti, Bloore i Barnes, Edinburška škola) u nas se bavio Darko Polšek. Objavio je knjigu *Peta Kantova antinomija*, uredio je zbornik radova u biblioteci *Acta Analytica* i broj *Kulturnog radnika* s najvažnijim radovima. Osnovna ideja strogog programa vrlo je jednostavna i vrlo dalekosežna: istinita i neistinita vjerovanja treba objašnjavati na isti način! U filozofiji i povijesti znanosti istinita vjerovanja objašnjavaju se pozivanjem na kanone racionalnosti, a neistinita se objašnjavaju pozivanjem na sociološke i psihološke faktore. Zastupnici strogog programa odbacuju tu asimetriju i tvrde da i istinita i neistinita vjerovanja treba objašnjavati pozivanjem na sociološke i psihološke faktore. Pazite, ova ideja je epistemološki krajnje subverzivna. Hoće se reći da vi ne vjerujete da p zato što je istina da p nego zato što su vas odgojili da vjerujete da p . Time su diskreditirana sva vaša vjerovanja. Zato strogi program u sociologiji znanosti zovem *četvrti skeptički argument*. (Prvi je Enesidemov argument iz relativnosti, drugi je Agripin iz nemogućnosti opravdanja i treći je Descartesov iz mogućnosti pogreške.) Ovakva diskreditacija česta je u političkim motiviranim prepucavanjima: ne tvrdi on da p zato što je istina da p nego zato što je jugonostalgičar. No argument je radikalniji, ne odnosi se samo na nepristojne politikante, on zahvaća sva naša vjerovanja. Prvo se navede *uzrok* koji je doveo do vjerovanja da p , a onda se tvrdi da osoba ne vjeruje da p zbog *razloga* koji pokazuju da p nego zbog uzroka koji je doveo do toga da vjeruje da p . Ideja je da se vjerovanja mogu i trebaju *objašnjavati* (navoditi uzroke), a da se ne trebaju i ne mogu

opravdavati (navoditi razloge). Po mom mišljenju lijek je očit. U naturaliziranoj epistemologiji objašnjenje vjerovanja i opravdanje vjerovanje trebaju se podudarati. Ne mogu ići kao baba šumom a deda drumom. To je osnovna ideja uzročne teorije znanja: A zna da p akko je A-ovo vjerovanje da p uzrokovano činjenicom da p , ako je uzrokovano nečim drugim onda A ne zna da p . Ako su vjerovanja astronoma uzrokovana astronomskim činjenicama onda ona predstavljaju znanje, a ako su uzrokovana sociološkim činjenicama onda ne predstavljaju znanje. Dakle, činjenica da naša vjerovanja imaju uzroke ne pokazuje da su iracionalna i neopravdana. Pitanje je samo imaju li prave uzroke.

Mislim da primjeri anarhizma u filozofiji znanosti i strogog programa u sociologiji znanosti jasno pokazuju da moramo zadržati razlikovanje između *konteksta otkrića* (Koji su uzroci doveli do nastanka znanstvene teorija?) i *konteksta opravdanja* (Koji razlozi pokazuju da je ona istinita?)

- Što mislite o relativizirajućem ograničavanju kapaciteta i dosega znanosti? Čak i ako prihvatimo probabilističku koncepciju znanja i opravdanja to i dalje ne znači da „sve prolazi“.

- Što vam znači „relativizirajuće ograničavanje kapaciteta i dosega znanosti“?

Naravno da probabilistička koncepcija znanja i opravdanja ne implicira da sve prolazi. Ideja je da naša vjerovanja uvijek imaju težinu između 0 i 1, ali to ne znači da, na primjer, falsificiranje podataka može biti legitimna metoda.

- Mislite li da će se u budućnosti iznaći unifikacijski okvir koji bi prikazao sve posebne znanosti kao dijelove veće slagalice na način kako je to Carnap zamišljao ili ste bliži „stanfordskoj mafiji“ koja tvrdi da su znanstveni pothvati ireducibilno pluralistički?

- Pa, ne očekujem da će se pronaći neki posebni unifikacijski okvir. Ljudsko znanje nije jedinstven deduktivni sistem s jasnim logičkim slijedom. No neki minimum konzistentnosti mora biti zadovoljen. Ne može jedna znanost dati rezultat da p a druga da $\neg p$. Uvjerenje koje stoji iza ove intuicije jest da svijet u kojem živimo predstavlja jedinstvenu cjelinu te da stoga i znanje o tom svijetu mora u nekom smislu predstavljati jedinstvenu cjelinu. Prije 60 godina Ernest Nagel je u *The Structure of Science* analizirao redukciju termodinamike na statističku mehaniku. To je i danas standardna analiza redukcije jedne znanosti na drugu. Ne znam jesu li takve redukcije moguće za svo ljudsko znanje. Sumnjam. Francuski prosvjetitelji i logički pozitivisti imali su ideju *enciklopedije* - ideju da ljudsko znanje predstavlja strukturiranu cjelinu. No zahtjev da ljudsko znanje bude organizirano po nekim principima i kriterijima bitno je slabiji od zahtjeva da sve znanosti moraju biti reducibilne na neku bazičnu znanost.

- Kakvom mjestu u okviru znanstvene zajednice se mogu nadati društvene znanosti i mislite li da će one ikada moći u potpunosti u svojoj metodologiji implementirati naturalizam?

- Ne znam na što točno mislite ali rasprava o tome gdje je točno prolazila granica između Venecije i Austrije u Istri u 17. stoljeću u potpunosti se odvija u okvirima naturalizma. U smislu da se u toj raspravi nitko ne poziva ni na kakve nadnaravne pojave. Traže se zapisi po arhivima i oznake na terenu. Hoću reći da društvene znanosti jesu naturalističke i da nema nikakvog principijelnog razloga zašto ne bi bile. Čak i ako *Geisteswissenschaften* i *Naturwissenschaften* imaju različite metodologije to još uvijek ne znači da *Geisteswissenschaften* izlaze iz općeg okvira naturalizma. Klasično djelo na temu je *Objašnjenje i razumijevanje* Georga von Wrighta. Ako pitate da li će se društvene znanosti ikada osloboditi osobnih vrijednosnih stavova autora i postati potpuno objektivne, treba reći da ozbiljni kolege oduvijek tako rade.

- Što mislite o pokušajima da se etika, estetika i slična vrijednosna istraživanja stave u naturalističke okvire?

- Naravno da moraju biti u naturalističkim okvirima. Ako se nešto ne uklapa u red prirode onda je to otvoren intelektualni problem, to znači da nismo razumjeli prirodu te stvari. Jasno, ovo je vrlo općenita teza i ne znači da su fizika ili biologija relevantne za književnu ili likovnu kritiku. No ako se raspravlja o ontologiji umjetničkog djela onda treba pokazati kako se ono uklapa u red prirode. U ovom kontekstu zanimljiv je rad Amie Thomasson. Ona smatra da je književno djelo apstraktan predmet, ali onda pokazuje kako apstraktne predmete reducirati na konkretne.

- A nasuprot tome da se različite nekognitivne aktivnosti poput umjetničkog stvaranja, bilo ono literarno ili likovno, ili religijskog osjećanja, priznaju kao spoznajne?

- Umjetnost ima kognitivnu komponentu, pogotovo književnost: Ezopove basne su poučne, Dostojevski pruža uvide u ljudsku psihu, u Andrićevim romanima prikazan je orijentalni osjećaj za vrijeme, itd. Mislim da bi se oko toga svi složili. U likovnoj i glazbenoj umjetnosti to je manje očito ali može se reći i da kubizam pruža uvid u geometrijsku strukturu fizičkih predmeta, da *Vltava* pokazuje kako mali planinski potok postaje velika rijeka, da *blues* odražava patnju berača pamuka, itd.

S religijom je stvar nešto drugačija. Religija, po mom mišljenju, predstavlja *patchwork* različitih elemenata: književnosti, etike, rituala, ima psihološku, sociološku i pedagošku funkciju, itd. Ovi elementi mogu imati kognitivnu funkciju no oni samo akcidentalno pripadaju religiji. U riječkom *Novom listu* nadbiskup Ivan Devčić (koji je inače filozof) ponekad objavi prigodne članke u kojima objašnjava važnost vjerskih blagdana. Objašnjava zašto slavimo ovog ili onog sveca, zašto je on važan, koju vrlinu utjelovljuje i što nam epizode iz njegovog života pokazuju. Volim pročitati te članke. Informativni su, stilski su vrlo lijepo pisani i uvijek imaju dobru poruku. Ti članci sigurno imaju

kognitivnu vrijednost. No to nije specifično religijska kognitivna vrijednost, to je kognitivna vrijednost koju ima i književnost. Upravo u tome i jest vrijednost Devčićevih članaka. Oni su univerzalni, jednako su informativni i osobama koje nisu religiozne.

Vjerojatno ste imali na umu argument iz religijskog iskustva: činjenica da osoba ima osjećaj da Bog postoji (u novijoj literaturi često se koristi izraz *mystical experience*) uzima se kao evidencija da Bog doista postoji. Jasno, pitanje je koja pretpostavka bolje objašnjava činjenicu da osoba ima osjećaj da Bog postoji, pretpostavka da Bog doista postoji ili neka druga pretpostavka: da se osoba ugodno osjeća u društvu drugih osoba koje dijele ista uvjerenja, da se ugodno osjeća pri pomisli da nije sama i da u svemu što čini ima podršku svemoćnog bića, itd. Upravo je to jedan od izazova pred kojima stoji suvremena kognitivna znanost: otkriti prave uzroke religijskih vjerovanja i osjećaja. Mislim da su ne-teistička objašnjenja neusporedivo plauzibilnija te da stoga onaj dio religije koji je esencijalan za religiju nema kognitivnu vrijednost.

- Mora li scijentizam biti pejorativna etiketa? Nisu li u neku ruku svi stari filozofi bili scijentisti jer su pokušavali protezati svoje ograničene metode izvan okvira njihovog primarnog korištenja i time objašnjavati najrazličitije fenomene?

- Mislim da scijentizam nije pejorativna etiketa. Možda može biti u kontekstu u kojem se netko pretjerano i nepotrebno poziva na znanost. No rekao bih da je scijentizam sam po sebi vrijednosno neutralan izraz.

Ne bih rekao da su svi stari filozofi bili scijentisti. No motivi za ono o čemu govorite sasvim su jasni: ako neka metodologija dobro funkcionira u disciplini koja predstavlja paradigmu sigurne i izvjesne spoznaje onda izgleda razumno istu metodologiju pokušati primijeniti i u nekoj drugoj disciplini nadajući se da će jednako dobro funkcionirati i u toj drugoj disciplini. Spinoza je svoju *Etiku* nastojao izložiti *geometrijskim redom*. (Indikativno je da je Euklidove *Elemente* na hrvatski preveo filozof, a ne matematičar. Riječ je o Filipu Grgiću koji je sada ravnatelj Instituta za filozofiju.) Carnap se oslanjao na teoriju skupova kada je u *Aufbau* htio pokazati kako iz elementarnog iskustva nastaje svo ostalo iskustvo. Nisam zagovornik ovakvih pristupa i mislim da ne funkcioniraju. No, kažem, motiv je razumljiv.

- Mislite li da je razlikovanje analitičke od kontinentalne filozofije i dalje legitimno za najveći broj slučajeva, nasuprot možda nekim manjim ali utjecajnijim tokovima koji su ih pokušavali ispreplesti i spajati, poput Sellarsa, Brandoma, Rortyja i sl.?

- Razlikovanje je i dalje legitimno u smislu da se i dalje neki autori pridržavaju standarda racionalne argumentacije a neki ne. Zato su mogući afera Sokal i generator postmodernističkog diskursa.

Inače, iako sam predsjednik udruge koja se zove Hrvatsko društvo za *analitičku* filozofiju, nikada nisam pridavao neku posebnu važnost tom razlikovanju. Općenito govoreći jasno je o čemu se radi, no striktno uzevši ona je pogrešna a može biti i štetna. Prvo, podjela se ne oslanja na jedinstveni *principium divisionis*, prvi pojam je metodološki dok je drugi geografski. *Analitičko* i *kontinentalno* nisu pojmovna opreka. Michael Dummett smatra da bi bilo točnije govoriti o “anglo-austrijskoj” filozofiji. Drugo, ljudi vole podjelu na *mi* i *oni* i dobro se osjećaju kada s neke superiorne pozicije preziru one druge. To može objasniti popularnost podjele na analitičko i kontinentalno no sigurno ne predstavlja dobar recept za intelektualni napredak. Treće, može poslužiti kao opravdanje da se samozadovoljno ni ne pogleda što rade oni drugi. Četvrto, kontinentalni filozof može se uključiti u analitičku raspravu daleko brže i lakše nego netko tko nije filozof, ma koje druge struke bio. Zato mislim da je bolje pitati se da li se neki autor drži standarda racionalnosti: da li teži istini, je li osjetljiv na argumentaciju, koristi li pojmove uvijek u istom smislu, da li se drži teme, itd. Sinoć je na HRT3 bio Slavoj Žižek. On je vrlo talentiran filozof, ima zanimljive uvide, duhovit je, može biti inspirativan, puno radi, doprinio je popularizaciji filozofije. Ja ga volim slušati. No on se ne drži teme. Pitanje je bilo o marksizmu a on tri rečenice o seksu, četiri o religiji, tri o *Volksgeistu* itd. Što je tvrdio? Gdje mu je *p*? Nizanje asocijacija može biti vrlo zabavno no ako se stalno skače s teme na temu nije moguć nikakav ozbiljni napredak. Jasno je zašto će ljudi radije nizati asocijacije nego se pridržavati teme. Lakše je! Teško je držati se teme 90 i više minuta. Mentalni fokus iscrpljuje. Zvuči otrcano, no ako se želimo ozbiljno baviti nekom temom onda moramo uložiti odgovarajući napor.

Primijetio sam da kod nas kolege koji rade u takozvanoj kontinentalnoj tradiciji jako vole retorički oblik *A od B i B od A*: povijest filozofije i filozofija povijesti, spoznaja istine i istina spoznaje, itd. Ovakve poante mogu biti u nekoj mjeri retorički efektne no sigurno ne mogu zamijeniti snagu jasno formulirane teze i dobrog argumenta.

U ovom kontekstu naveo bih primjer Odsjeka za filozofiju Sveučilišta Hull u Engleskoj. Oni su kontinentalne autore radili analitičkom metodologijom. Prvenstveno su radili autore kao što su Merleau-Ponty, Heidegger, Husserl, Sartre, itd. Eksplicirali su teze tih autora, tražili plauzibilne interpretacije tih teza, argumente razbijali na premise i te premise raspravljali jednu po jednu, uvijek precizno navodili relevantnu tekstualnu evidenciju, navodili i raspravljali relevantne rezultate kognitivnih znanosti, itd. To je bilo izvrsno. Bilo je pravo uživanje raditi s njima. Sjećam se izlaganja u kojem je kolega tvrdio da se Heideggerova ideja *In-der-Welt-Sein* prvenstveno svodi na tezu *direktnog realizma*: mi ne vidimo naše reprezentacije stvari, mi vidimo same stvari. Kolega je detaljno analizirao Heideggerov odličan primjer: na željezničkom kolodvoru ne čujemo zvuk vagona nego čujemo vagon. Pored kolega iz Hulla, isti pristup razvijao je i Shaun Gallagher koji je tada bio na Floridi. Nije mi poznato da se ovakav pristup još negdje razvija. Nažalost, odsjek u Hullu kadrovski je osakaćen zbog kresanja budžeta za humanističke znanosti.

- Na koji način biste komentirali stanje akademske zajednice u Hrvatskoj? Jeste li zadovoljni načinom na koji se filozofski život kod nas odvija?

- Ako mislite na visoko školstvo u Hrvatskoj, govoreći na jednom općenitom nivou, rekao bih da je ono prilično dobro. Naravno, mi uvijek gledamo najbolje, gledamo Berkeley, Harvard ili Oxford. Toliko dobri nismo. No ako se usporedimo s ostalih 9/10 sante koje se nalaze ispod nivoa vode, mislim da nismo baš u nekom zaostatku. Dalje, u Hrvatskoj su suci, liječnici i sveučilišni profesori relativno dobro plaćeni, dobro u odnosu na to koliko imaju ostali. Trebamo biti zahvalni na tome i raditi da opravdamo to povjerenje. Rekao bih da je visoko školstvo u Hrvatskoj u boljem stanju od srednjeg i osnovnog, i financijski i organizacijski. Ravnatelje osnovnih i srednjih škola prije su birala nastavnička vijeća, dakle svi nastavnici škole. Sada ih biraju školski odbori koji se sastoje od bitno manjeg broja ljudi. Uz to, i ovlasti su im nešto povećane. Dakle, imaju veće ovlasti a odgovaraju bitno užem krugu ljudi. Mislim da to nije dobro. Takve okolnosti mogu dovesti do nepotizma i drugih negativnih pojava. (Sadašnja ministrica nešto je učinila po tom pitanju.) Osnivaju se postdiplomski studiji za ravnatelje, oni postaju profesija. U visokom školstvu situacija je po tom pitanju bolja. Dekane fakulteta i dalje biraju nastavnička vijeća. Dakle, potrebna je potpora bitno većeg broja ljudi. S rektorima je situacija nešto drugačija. Njih su prije birali svi profesori sveučilišta a sada ih biraju senati, dakle, prvenstveno svi dekani fakulteta na danom sveučilištu. Baza koja bira rektore i dalje je prilično široka no bitno je uža nego što je bila prije. Ti ljudi mogu se međusobno poznavati i njihove vizije i interesi mogu se podudarati. No i to je bitno bolje od prijedloga *Zakona o znanstvenoj djelatnosti* iz 2011. u kojem je bilo predviđeno da rektore biraju sveučilišna vijeća koja bi bila sastavljena od manjeg broja političara imenovanih u ta tijela. Time bi zapravo političari zavladao sveučilištima. Oko toga se digla prilična prašina tako da se od prijedloga ipak odustalo. Tim povodom *Akademski solidarnost* organizirala je nekoliko štrajkova upozorenja. Slogan je otprilike bio: "Političari su u Hrvatskoj upropastili sve čega su se dotakli. Upropastili su industriju, željeznicu, poljoprivredu, ... Ne dajmo im da upropaste i sveučilišta!"

Osvrnuo bih se na još dvije trenutno aktualne stvari u akademskom životu. Prva su odlasci starijih kolega u penziju a druga je projektno zapošljavanje mladih. Ograničenje koeficijenata po institucijama dovelo je do toga da se mlađi mogu zapošljavati i napredovati samo ako stariji idu u penziju. Stoga su uvedena smiješno rigorozna pravila o produžavanju radnog odnosa onima koji ispunjavaju uvjete za odlazak u mirovinu. Pored vrlo strogog niza uvjeta potrebno je na tri nivoa proći proceduru tajnog glasanja. Odlaskom u mirovinu čak prestaju vrijediti izbori u zvanja. Život i rad u akademskoj zajednici ne bi smio biti *zero-sum game*, da jednom ne svane dok drugom ne smrkne. To je smiješno, žalosno i štetno. Sveučilišta bi trebala biti zajednice istraživača. U akademskom svijetu znanja se stječu godinama rada i kolege koji ispunjavaju uvjete za mirovinu često mogu itekako

doprinijeti kvaliteti istraživanja i nastave, pogotovo na postdiplomskom nivou. Barry Stroud je na Berkeleyu aktivan kao mentor s 83 godine. Adolf Grünbaum u Pittsburgu i W.V.O. Quine na Harvardu bili su aktivni kao istraživači i mentori i s preko 90. A kod nas se mediokriteti pozivaju na silu zakona. Stvari bi trebalo organizirati tako da kolege i nakon odlaska u mirovinu u nekoj mjeri i na neki način ostanu uključeni u rad svojih institucija. Naravno, akademski intelektualni život je specifičan. Nisu svi poslovi jednaki. Inicijativa da je 67 previše sasvim je razumljiva za većinu drugih poslova. A i u tom prijedlogu je čudno i neprimjereno da se minimum i maksimum podudaraju. Druga trenutno aktualna stvar u akademskom životu jest to što se mlađi kolege zapošljavaju na istraživačkim projektima, u pravilu na vrijeme od dvije godine. Bitna razlika u odnosu na dosadašnju praksu jest u tome što zapošljavanje u sustavu više nije garantirano i ne ide automatski. Do sada su svi novaci koji su iole korektno odradili svoje dužnosti nastavljali raditi u sustavu. Sada izgleda da to više neće biti slučaj. Sadašnji sustav je socijalno okrutniji ali treba vidjeti da li će dugoročno gledajući dovesti do poboljšanja kvalitete nastavničkog kadra na sveučilištima.

Pa, nisam baš nešto posebno zadovoljan načinom na koji se kod nas odvija filozofski život. Svoj doprinos nastojimo dati promocijama knjiga u antikvarijatu *Ex Libris* na Rivi u Rijeci, u knjižnici *Bogdan Ogrizović* na Cvjetnom trgu u Zagrebu, u knjižari *RiBook* (koja se nažalost zatvara) u Starom gradu u Rijeci, itd. Upravo zato osnovan je HDAF. Aktivne su udruge studenata filozofije. U Rijeci *Furija*, na Hrvatskim studijima izdavali su dobar studentski časopis *Scopus*, i vaša inicijativa je dobra.

- Kako biste komentirali riječi jednog od predavača na FFZG-u da u analitičkoj filozofiji „nema posla“, u smislu da su problemi kojima se tu bavi previše plitki i nevažni?

- Ne znam o čemu je kolega točno govorio i koje je autore i radove imao na umu tako da mogu komentirati samo na općem nivou. Pretpostavljam da je htio postići neki retorički efekt, kao kad bi arhitekt tvrdio da se one bijedne straćare na Manhattanu ne mogu nazvati neboderima, ili kad bi vojni povjesničar tvrdio da se sporadični okršaj kod Staljingrada ne može nazvati bitkom, itd. U analitičkoj filozofiji raspravlja se o smislu života, smrti, slobodi, istini, pravdi, postojanju, prostoru i vremenu, znanosti, umjetnosti, Bogu, kontinuirano se interpretiraju klasici, itd. Ako su te rasprave plitke i nevažne onda stvarno ne znam koje bi to rasprave bile duboke i važne. Treba imati na umu da analitička filozofija nije stvar *sadržaja* nego *pristupa* - pristupa u kojem se teži pojmovnoj jasnoći. Možete raspravljati o čemu god hoćete samo to trebate činiti jasno. Ako netko želi provjeriti jesu li to doista teme kojima se bavi suvremena analitička filozofija može pogledati na internetu *Stanford Encyclopedia of Philosophy* ili *Internet Encyclopedia of Philosophy*. Od štampanih izdanja može pogledati *Oxford Handbooks* iz područja filozofije, *Cambridge Companions to Philosophy*, *Routledge Philosophy Companions*, itd. Ponavljam, ne znam što je kolega imao na umu, ali ako se tvrdnja uzme

u doslovnom značenju, onda je čudno da se sveučilišni nastavnik prema apsolutnom svjetskom *mainstreamu* postavlja kao prema nečem marginalnom i to proglašava plitkim i nevažnim. U ovom kontekstu sjetio sam se pokojnog profesora Gaje Petrovića. Njegovi stavovi bili su potpuno suprotni ovome što ste naveli. Petrović mi je bio mentor za diplomsku radnju. Došao sam mu s prijedlogom da radim teoriju univerzalija od Davida Armstronga. Petrović je bio marksist a tada je radio Heideggera (na seminaru nas je bilo preko 75) i nisam bio siguran kako će reagirati na taj prijedlog. No njegova reakcija bila je apsolutno civilizirana, pristojna i profesionalna. Odgovor je bio "Da, poznati su mi radovi kolege Armstronga, on radi na ... dao je doprinose u području ... i svakako vrijedi raditi diplomski o njegovoj teoriji." To je pravi stav!

- Što mislite hoće li se percepcija o analitičkoj filozofiji većine hrvatske filozofske zajednice koja se njome ne bavi ikada uspjeti pomaknuti sa Russella i Moorea, Fregea i Wittgensteina?

- Ovdje moram reći da imam rezerve prema izrazu *većina hrvatske filozofske zajednice*, i u brojčanom i u vrijednosnom smislu. Dođite na godišnji simpozij *Instituta za filozofiju* i imat ćete suprotan dojam, tamo većinu čine ljudi iz analitičke tradicije. U okviru stručnog usavršavanja nastavnika filozofije u srednjim školama proteklih godina održao sam dva predavanja. Jedno je bilo o kompatibilizmu (sloboda volje) a drugo o kontraktarianizmu (objašnjenje nastanka etičkih normi). Obje rasprave su *mainstream* suvremene analitičke filozofije. To što su neki od kolega na dodiplomskom studiju radili druge autore i druge teme, to nije bila nikakva prepreka. Kolege su s razumijevanjem pratili predavanja, postavljali su relevantna pitanja, aktivno sudjelovali u raspravi, navodili dobre primjere i protuprimjere. Oni su dobra i kvalificirana publika, oni su profesionalci, i bilo je pravo zadovoljstvo predavati im. Nije važno tko ima koji filozofski *background*, važno je objasniti problem, jasno formulirati tezu i navesti relevantne argumente. Inače, te skupove organizira kolegica Katarina Stupalo. Ona ulaže dosta truda u organizaciju tih skupova i radi odličan posao.

No dobro, pretpostavimo da je stereotip jasan i da znamo o čemu govorimo. Mislim da većina hrvatske filozofske zajednice zapravo i nije upoznata s radovima navedenih autora. I među onima koji rade u takozvanoj analitičkoj tradiciji relativno mali broj ljudi dobro je upoznat s radovima ovih autora. Ljudi koji rade u analitičkoj tradiciji uglavnom rade na suvremenim autorima. Dalje, navedeni autori ne predstavljaju jedinstveni paket. Oni koji rade meta-etiku bit će upoznati s Mooreom, oni koji rade filozofiju jezika bit će upoznati s Fregeom, oni koji rade Wittgensteina često rade samo Wittgensteina, itd. Relevantan faktor svakako je dostupnost literature. Još prije 30 godina jedini izvor suvremene inozemne filozofske literature bio je *Interliber*, i to u manjoj mjeri. Onda su došli *Algoritam* i *VBZ* s izvrsnim izborom suvremene filozofske literature. (*Algoritam* je nažalost zatvoren.) Mlađi ljudi uglavnom mogu čitati na engleskom. Internet je ogromno vrelo informacija, no tu je pitanje selekcije informacija - treba znati što tražiti. Mislim da će zbog veće opće dostupnosti

informacija većina hrvatske filozofske zajednice s vremenom ipak biti upoznata s imenima kao što su Thomas Nagel, Bernard Williams, Derek Parfit, Harry Frankfurt, Thomas Scanlon, itd. To su autori koji su humanisti i obraćaju se široj intelektualnoj publici, nešto govore svakom kulturnom čitatelju. Neki su autori toliko poznati da ih se ne može zaobići, na primjer, Rawls ili Dennett. Dakle, očekujem da će se percepcija o kojoj govorite s vremenom korigirati.

- Koliko kontakta postoji između Hrvatskog filozofskog društva i Hrvatskog društva za analitičku filozofiju?

- Pa, nemamo baš neku sistematsku suradnju, no obavještavamo naše članstvo o aktivnostima u organizaciji HFD-a, prenosimo pozive HFD-a, a imamo i linkove za časopise HFD-a *Filozofska istraživanja* i *Synthesis Philosophica*. Inače u Hrvatskoj djeluju tri strukovne udruge: HFD (Hrvatsko filozofsko društvo), UPF (Udruga za promicanje filozofije) i HDAF (Hrvatsko društvo za analitičku filozofiju). Istaknuo bih epizodu s početka 2016. kada se u javnoj raspravi pojavio *Nacrt pravilnika o odgovarajućoj vrsti obrazovanja učitelja, nastavnika, odgajatelja i stručnih suradnika u školskoj ustanovi i učeničkom domu*. Nacrtom pravilnika bilo je predviđeno da filozofiju i etiku u srednjim školama smiju predavati: politolozi, sociolozi, teolozi, kroatolozi, religiolozi, kateheti, itd. Naravno da mi kao profesionalni filozofi nismo mogli prihvatiti da filozofiju i filozofske discipline predaju ljudi koji nisu diplomirali filozofiju. Bez obzira na to kakvi su inače odnosi između udruga i njihovih članova, sve tri udruge odmah su koordinirale aktivnosti i reagirale vrlo brzo, energično i jednoglasno. Pokazali smo potpunu jedinstvenost kada su nam bili ugroženi interesi struke. Toliko visok stupanj strukovne solidarnosti itekako ulijeva nadu za budućnost filozofije u Hrvatskoj.